MOTIVACE K UČENÍ SE CIZÍM JAZYKŮM

ZDENKA STRÁNSKÁ

Anotace: *K podstatným rysům vzdělanosti člověka patří mj. i znalost cizích jazyků. Studium cizích jazyků hraje v životě člověka významnou úlohu, a proto je třeba věnovat mu patřičnou pozornost. To, v jakém rozsahu jedinec přijme, zpracuje a osvojí si novou látku (cizí jazyk), závisí na mnoha faktorech.*

Jedním z nejvýznamnějších je motivace. Nutným předpokladem k rozvíjení motivace žáků k učení se cizím jazykům je její poznání, a to nejen z hlediska úrovně motivace, ale i její struktury.

Znalost cizích jazyků patřila, patří a nepochybně bude patřit k podstatným rysům vzdělanosti člověka. Studium jazyků je jednou z nejdůležitějších součástí všeobecného vzdělání. Pro naši současnost je v celosvětovém měřítku příznačný neobyčejně rychlý vzestup užívání tzv. světových jazyků, za které jsou považovány v prvé řadě angličtina, dále pak němčina, ruština, španělština a francouzština. Příčina zájmu o jazyky tkví zřejmě v rozmachu všestranných mezinárodních styků, v překotném rozvoji vědy a techniky a v pokračující demokratizaci vzdělání. V odborných kruzích sílí názor, podle něhož každý vzdělaný člověk naší doby by měl dobře ovládat nejen svůj mateřský jazyk, ale nejméně dva cizí jazyky. Schopnost domluvit se v jiném jazyce než mateřském nám umožňuje nejen komunikaci s místními lidmi, ale i možnost vžít se do jejich pocitů a podívat se na svět jejich očima. Výuka cizích jazyků tedy směřuje k cíli umožňujícímu mezilidskou komunikaci. Současně však plní i cíl obecně vzdělávací a výchovný. Jedinec osvojující si cizí jazyk získává věcné znalosti o životě národa či národů dané jazykové oblasti, o jejich zeměpisných, hospodářských, kulturních, sociálních a jiných podmínkách. Množství těchto informací rozšiřuje celkový rozhled člověka a pomáhá překonávat negativní rysy úzkého nacionalismu.

Z uvedeného vyplývá, že studium cizích jazyků hraje v životě člověka významnou úlohu a je proto nutné mu věnovat náležitou pozornost. Učení se cizích jazyků patří v současnosti k důležitým úlohám školy. Po určité stagnaci v minulých letech se dostává studiu cizích jazyků přiměřené místo v obsahu základního, středního a vysokoškolského vzdělání. To, v jakém rozsahu jedinec přijme, zpracuje a osvojí si novou látku, cizí jazyk, závisí na mnoha faktorech. Jedním

z nejvýznamnějších je patrně motivace. Motivace patří k nejzákladnějším a nejkomplikovanějším dispozicím, které podstatně ovlivňují nejen školní zdatnost, ale také celou strukturu osobnosti žáka. Její rozvoj je proto významnou podmínkou vztahu žáka k učení a práci. V průběhu výchovně vzdělávacího procesu je důležité pomoci žákům formovat a rozvíjet jejich motivaci, aby měli zájem se vzdělávat a později aktivně a tvořivě pracovat. Nezbytným předpokladem k rozvíjení motivace žáků k učení je její poznání, a to nejen z hlediska úrovně motivace, ale i její struktury. A právě na motivaci, zvláště pak na strukturu motivace k učení se cizím jazykům, jsme se spolu s M. Mansfeldovou (1997) zaměřili.

Cíl výzkumu

Cílem našeho výzkumného šetření bylo zjistit motivy vedoucí pubescentní a adolescentní mládež ke studiu cizích jazyků. Zaměřili jsme se na rozdíly ve struktuře a úrovni motivace mezi pubescentní a adolescentní mládeží, mezi chlapci a dívkami a mezi učni a studenty.

Hypotézy

1. U žáků 8. tříd základních škol ve struktuře učební motivace převládá motivace sociální.
2. U studentů gymnázia je ve struktuře učební motivace dominující motivace kognitivní.
3. U učňů odborných učilišť ve struktuře učební motivace převažuje výkonová motivace.
4. U učňů odborných učilišť je celkově nižší úroveň motivace k učení se cizím jazykům než u studentů gymnázia.
5. U dívek je poněkud vyšší motivace k učení se cizím jazykům než u chlapců.
6. Pubescenti i adolescenti upřednostňují studium anglického nebo německého jazyka oproti jazyku ruskému.

Metoda výzkumu

Pro zjištění motivačních faktorů ovlivňujících učení se cizím jazykům jsme sestavili anketní lístek, krátký inventář (viz příloha č. 1), jehož hlavní část sestávala z 15 položek. Úkolem respondentů bylo zatrhnout vždy jednu ze čtyř nabízených alternativ odpovědí, a tím vyjádřit míru svého souhlasu či nesouhlasu s daným tvrzením. V uvedených 15 položkách byly 2 položky zjišťující úroveň motivovanosti a 13 položek zaměřených na strukturu motivace. Co se týče struktury motivace, rozdělili jsme vybrané motivy do tří skupin –

sociální (5 položek), kognitivní (4 položky) a výkonové motivy (4 položky).
Položky zaměřené na zjištění úrovně motivace k učení se cizím jazykům:
"Chci dobře ovládat cizí jazyk" a "Učím se cizí jazyk, protože mi nic jiného nezbývá".
Položky týkající se sociálních motivů:
"Učím se cizí jazyk proto: 1. aby se mnou byli učitelé spokojeni, 2. abych vynikl mezi spolužáky, 3. aby rodiče měli radost, 4. abych mohl pomáhat spolužákům, 5. abych získal uznání spolužáků".
Položky týkající se kognitivních motivů:
"Učím se cizí jazyk proto: 1. abych se dozvěděl něco nového, 2. abych rozvíjel své schopnosti, 3. že se zajímám o cizí kultury, 4. abych se mohl sám na sebe spolehnout".
Položky týkající se výkonových motivů:
"Učím se cizí jazyk proto: 1. abych mohl cestovat, 2. abych byl úspěšný v životě, 3. abych získal dobré uplatnění v budoucnu, 4. abych se domluvil s cizinci".

Zkoumaný soubor

Zkoumaný soubor tvořilo 207 respondentů z vybraných škol okresu Břeclav. Z tohoto počtu bylo 75 žáků navštěvujících 8. třídy základních škol, 67 učňů ze 3. ročníků středních odborných učilišť a 65 studentů ze 3. ročníků gymnázia. Zastoupení respondentů z hlediska pohlaví bylo rovnoměrné (viz tabulka č. 1). Věkový průměr žáků v 8. třídách základních škol byl 13,7 let, věkový průměr učňů a studentů činil 17,2 let.

Tabulka č. 1: Zkoumaný soubor

	Dívky	Chlapci	Celkem
Žáci ZŠ	36	39	75
Učni SOU	29	38	67
Studenti G	35	30	65
Celkem	100	107	207

Výsledky

Při zpracování údajů jsme se zaměřili na zjišťování frekvencí jednotlivých odpovědí na položky ankety. Opíráme se o procentuální vyjádření výsledků. Věnovali jsme také pozornost rozdílům mezi četnostmi odpovědí chlapců a dívek. Tyto rozdíly byly testovány chí-kvadrátem a žádný z rozdílů nebyl shledán statisticky významný.

Hypotéza č. 1: U žáků 8. tříd základních škol ve struktuře učební motivace převládá motivace sociální.

Hypotéza se nepotvrdila.
Sociální motivy jako motivy vedoucí pubescenty k učení se cizím jazykům se vesměs umístily až na posledních místech v celkovém pořadí. Výjimkou byl pouze motiv udržení si pozitivního vztahu k rodičům ("Učím se cizí jazyk proto, aby rodiče měli radost"). Tento motiv se v celkovém pořadí umístil na 5. místě, přičemž však je možno si všimnout rozdílů v preferenci tohoto motivu u chlapců (8. místo) a u dívek (3. místo). Ostatní sociální motivy nepokládají chlapci ani dívky za důležité. Motivy pomáhání spolužákům, vyniknutí mezi spolužáky a získání uznání spolužáků jsou v celkovém pořadí až na třech posledních místech. Motiv udržení si pozitivního vztahu k učitelům se umístil na 10. místě. Pořadí motivů, které bylo sestaveno podle názorů chlapců a děvčat, se téměř neliší.
Položky ankety spadající do okruhu sociální motivace se týkaly vztahů respondentů k rodičům, učitelům a spolužákům. Současně byly rozlišeny dvě základní sociální potřeby – potřeba udržet si pozitivní vztah a potřeba získat prestiž. Při formulaci této hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že v pubescenci je silně motivující potřeba citové odezvy a náklonnosti, a že pubescenti touží jak po získávání přátelství a sympatií, tak i postavení a vlivu v kolektivu. Zjištění, kterého jsme dosáhli, bylo proto poněkud překvapující. Dobré umístění motivu vztahu k rodičům nasvědčuje tomu, že pubescenti si chtějí udržet jistotu rodinného zázemí. I přes zvolna postupující proces osamostatňování potřebují podporu rodičů, což je poněkud výraznější u dívek než u chlapců. V literatuře se uvádí, že pubescenti touží více po uznání a ocenění vrstevníků než autorit. Z našeho výzkumu však vyplývá, že názory autorit jsou pro pubescenty sice o málo, ale přece důležitější než názory vrstevníků, spolužáků. Kolektiv spolužáků se nejeví být motivačním faktorem pro učení se cizím jazykům. Závěr, k němuž dospíváme, se shoduje se závěrem J. Hvozdíka (1994). Lze souhlasit s jeho vysvětlením, že třídní kolektiv se jako prostředek výchovy využívá jen nedostatečně, a že postavení žáka v třídním kolektivu neurčuje jeho vztah k učení.

Hypotéza č. 2: U studentů gymnázia je ve struktuře učební motivace dominující motivace kognitivní.
Hypotéza se nepotvrdila.
U studentů gymnázia se kognitivní motivace umístila až na 2. místě za motivací výkonovou. Z motivů, které jsme ke kognitivní motivaci zařadili, se nejlépe, tj. na 4. místě celkového pořadí všech položek, umístil motiv víry ve vlastní síly ("Učím se cizí jazyk proto, abych se mohl sám na sebe spolehnout"), za ním následuje motiv možnosti

rozvíjet vlastní schopnosti ("Učím se cizí jazyk proto, abych rozvíjel své schopnosti"), na 7. místě celkového pořadí se umístil motiv zájmu ("Učím se cizí jazyk proto, že se zajímám o cizí kultury"), motiv touhy po vědomostech a sebezdokonalování byl na 8. místě ("Učím se cizí jazyk proto, abych se dozvěděl něco nového"). Ani v tomto případě se názory chlapců a dívek, a tím i pořadí položek sestavené podle jejich odpovědí, příliš neliší od pořadí celkového.
U studentů gymnázia jsme očekávali, že kognitivní motivace bude v popředí před motivací výkonovou a sociální. Touha po vědomostech a sebezdokonalování, radost z procesu poznávání a snaha rozvíjet své schopnosti by měly být přirozenými motivy právě u studentů a zaujímat ve struktuře motivace nejvýznamnější místo. Výzkum však ukázal, že studenti jednoznačně upřednostňují motivy výkonové, spojené s orientací na jejich budoucí povolání a praktické využití. Společnost a prostředí jsou významnými vlivy, které se spolupodílejí na utváření osobnosti člověka. Postoje mladých lidí jsou s velkou pravděpodobností formovány právě atmosférou panující v posledních letech v naší společnosti, v níž je vysoce oceňována úspěšnost, výkonnost, pragmatičnost aj. podobné vlastnosti a jevy.

Hypotéza č. 3: U učňů odborných učilišť ve struktuře učební motivace převládá výkonová motivace.
Hypotéza se potvrdila.
Výsledky výzkumu potvrdily naši hypotézu, že ve struktuře motivace adolescentů navštěvujících střední odborná učiliště převažuje motivace výkonová. Položky zjišťující výkonovou motivaci byly čtyři a umístily se na prvních čtyřech místech v pořadí všech položek. Hlavním motivem k učení se cizím jazykům je pro učňovskou mládež potřeba domluvit se ("Učím se cizí jazyk proto, abych se domluvil s cizinci"), za ním následuje potřeba poznávat cizí kraje ("Učím se cizí jazyk proto, abych mohl cestovat"), na 3. místo adolescenti zařadili motiv "Učím se cizí jazyk proto, abych získal dobré uplatnění v budoucnu" a na 4. místo motiv podobný ("Učím se cizí jazyk proto, abych byl úspěšný v životě"). Pořadí bylo stejné jak u chlapců, tak u dívek.
Převaha výkonových motivů ve struktuře učební motivace učňů je dána jednak společenskými vlivy, stejně jako u studentů, a jednak jejich zájmem spíše o manuální činnosti a praktické využití poznatků získaných ve škole.

Hypotéza č. 4: U učňů odborných učilišť je celkově nižší úroveň motivace k učení se cizím jazykům než u studentů gymnázia.

Hypotéza se potvrdila.
87% studentů zcela souhlasí a 13% částečně souhlasí s tvrzením "Chci dobře ovládat cizí jazyk". S touto položkou zcela souhlasí asi 50% učňů a částečně souhlasí 37%, přičemž 6% učňů vůbec nesouhlasí a 13% částečně nesouhlasí. Se zněním položky "Učím se cizí jazyk proto, že mi nic jiného nezbývá" částečně souhlasilo 5% studentů. Mezi učni však s tímto tvrzením zcela souhlasilo 38% a částečně pak 25% mladých lidí.
Porovnáme-li odpovědi na obě položky, docházíme k zajímavému zjištění. Předpokládali jsme, že pokud bude respondent se zněním jedné z těchto dvou položek zcela souhlasit, druhou odmítne. Ve skupině studentů tomu tak skutečně bylo. Odpovědi učňů však znamenají, že 63% z nich pociťuje studium cizího jazyka jako něco, k čemu jsou donuceni okolnostmi a čemu se podrobují pouze proto, že nenacházejí jiné východisko z dané situace. Přesto však 87% učňů chce dobře ovládat cizí jazyk. Očekávali bychom, že ti, kteří se učí pouze proto, že jim nic jiného nezbývá, nebudou tedy k učení příliš motivováni. Toto však neplatí. Naskýtá se tedy otázka, jaké jsou to vlivy, které sice "nutí" mladé lidi ke studiu cizích jazyků, přesto však nesnižují jejich motivaci k učení? Domníváme se, že učni si zřejmě uvědomují nutnost znalosti cizího jazyka pro jejich další život. Chtějí ho proto ovládat a vědí, že k tomu musí překonat svou nechuť a možná i nezájem o učení.

Hypotéza č. 5: U dívek je poněkud vyšší motivace k učení se cizím jazykům než u chlapců.
Hypotéza se nepotvrdila.
Úroveň motivace k učení se cizím jazykům jsme zjišťovali pomocí dvou položek v anketním lístku: "Chci dobře ovládat cizí jazyk" a "Učím se cizí jazyk proto, že mi nic jiného nezbývá". Výsledky ukázaly, že úroveň motivace k učení se cizím jazykům u chlapců a u dívek v jednotlivých skupinách je téměř stejná. Pouze ve skupině učňů jsou dívky o něco více motivovány než chlapci. S tvrzením "Chci dobře ovládat cizí jazyk" jednoznačně souhlasilo 56% dívek a 56% chlapců ve skupině žáků, 59% dívek a 42% chlapců ve skupině učňů a mezi studenty 86% dívek a 87% chlapců. Podobně se chlapci i dívky shodovali i v odmítnutí položky "Učím se cizí jazyk proto, že mi nic jiného nezbývá". Zde zcela nesouhlasilo 25% dívek a 21% chlapců ve skupině žáků, mezi učni to bylo 14% dívek a 13% chlapců a u studentů toto tvrzení zamítlo 83% dívek a 84% chlapců. Jak vyplývá z výsledků, v úrovni motivace dospívajících chlapců a děvčat není podstatný rozdíl.

Hypotéza č. 6: Pubescenti i adolescenti upřednostňují studium anglického nebo německého jazyka oproti jazyku ruskému.
Hypotéza se potvrdila.
V celém zkoumaném souboru ani jeden respondent neodpověděl, že by ruský jazyk považoval za důležitý, nebo že by se jej vůbec učil. Jak vyplývá z učebních osnov (s výjimkou škol se zaměřením na jazykovou výuku), žáci ZŠ a učni se učí vždy jeden jazyk, a to buď anglický nebo německý. Studenti gymnázia se učí jazyky dva (německý a anglický jazyk). V našem zkoumaném souboru se šest studentů (9%) navíc učilo latinu, tři studenti (asi 3%) uvedli, že se mimo školní výuku učí i jazyk francouzský. Totéž udala jedna žákyně ZŠ. Ve skupině žáků jsou anglický i německý jazyk považovány za téměř stejně důležité. Mezi učni se velká část respondentů přiklání k názoru, že německý jazyk je pro ně nejdůležitější. Studenti naopak považují za nejdůležitější jazyk anglický.

Tabulka č. 2: Nejvýznamnější jazyky dle respondentů

	Žáci	Učni	Studenti
Jazyk anglický	48%	26%	63%
Jazyk německý	52%	74%	37%

Mladí lidé mají zájem o studium tzv. západních jazyků, které považují za praktičtější. Je to zřejmě dáno jednak situací ve světě (převaha anglického jazyka) a také do velké míry situací v České republice. Po několik desetiletí byla v důsledku politické situace v našem státě povinná výuka ruského jazyka. Ačkoli je to již několik roků, co došlo ke změně, nechuť značné části národa ke studiu tohoto jazyka stále přetrvává, což se odráží i v postojích mladých lidí. Lze předpokládat, že podíl na výše uvedeném mají i rodiče respondentů, kteří prožili výše zmíněné období a nyní si často přejí, aby se jejich děti učily anglicky, německy či francouzsky.
Běžná praxe ve výuce cizích jazyků na školách je taková, že studenti si mohou vybrat z nabídky školy jazyk, který chtějí studovat. Pokud se stane, že o některý jazyk je jen minimální zájem, tento jazyk se nevyučuje. Toto je možné vysvětlení, proč se v našem zkoumaném souboru nenašlo ani několik studentů učících se ruskému jazyku.

Skutečnost, že učni považují za nejdůležitější německý jazyk, je dle nás způsobena specifickou polohou břeclavského regionu, který leží na hranicích s Rakouskem. Lidem zde žijícím se naskýtá možnost téměř každodenního užití německého jazyka. Častá možnost i potřeba uplatnění znalosti německého jazyka v praktickém životě je zřejmě pro

učně i další mládež silně motivující. Studenti se také učí německý jazyk, ale jak většina uvádí, anglický jazyk je pro ně přednější. Pokud chtějí mít otevřenou cestu ke zdroji mnoha informací (např. Internet) a touží po dobrém uplatnění ve své budoucí profesi, je pro ně nezbytné tento světový jazyk dobře ovládat.

Poznámka:
Podrobnější popis a interpretace získaných výsledků a diskuse je mimo rozsahové možnosti našeho příspěvku.

Závěr
Vzhledem k tomu, že výzkum motivace k učení se cizím jazykům je spíše v počátcích, naše výzkumné šetření pojímáme jako sondu do problému. Pokusili jsme se podat obraz o úrovni a především o struktuře motivace k učení se cizím jazykům u pubescentů a adolescentů. Základní předpoklad, z něhož jsme vycházeli, byl, že struktura i úroveň motivace je rozdílná v závislosti na věku, pohlaví a typu školy. Dílčí závěry, ke kterým jsme dospěli, nelze přeceňovat. Lze je chápat jen jako podkladový materiál pro další objasňování a řešení této rozsáhlé a složité problematiky. Jsme si vědomi určitých omezení, které vyplývají z námi použité metody. Výsledky závisí mj. na schopnostech respondentů analyzovat své motivy a přiznat si je, na schopnosti rozlišit učební motivy, které respondent skutečně má, od těch, o kterých ví, že by je měl mít. Použitím anketního lístku jsme zjistili pouze uvědomované motivy. Vedle nich však působí i jiné, jež si dotazovaný plně neuvědomuje.
Zpracováním údajů získaných z anketních lístků jsme dospěli k závěru, že struktura učební motivace u pubescentů i adolescentů, dívek i chlapců studujících na různých typech škol si je podobná. Ve všech třech skupinách zkoumaného souboru (žáci, učni, studenti) jednoznačně převažují motivy výkonové, jako hlavní motivy vyvolávající a usměrňující učební činnost. Na druhém místě v pořadí jsou vesměs motivy kognitivní a za nejméně významné respondenti považují motivy sociální. Dále jsme zjistili, že úroveň motivace k učení se cizím jazykům u dívek není vyšší než úroveň učební motivace u chlapců. Výsledky našeho výzkumu podle očekávání potvrdily nižší úroveň motivace k učení se cizím jazykům u adolescentů navštěvujících odborná učiliště než u adolescentů studujících na gymnáziu.
Otázky motivace školního výkonu žáka patří k velmi závažným pedagogicko-psychologickým problémům, které nelze ve školní praxi opomíjet. Aby učitel mohl cílevědomě a záměrně přistoupit k rozvíjení

motivace žáků k učení, musí v první řadě dobře poznat úroveň a strukturu motivace k učení celé třídy i jednotlivců. Na základě identifikace převládajících nebo nedostatečně rozvinutých motivů a poznání struktury motivace k učení může učitel individuálním výchovným působením v interakci se žákem posilovat a rozvíjet jeho motivaci, resp. se snažit o eliminaci nežádoucího motivačního chování (J. Lokša, I. Lokšová, 1999).

Literatura:

Hvozdík, J. a kol.: Motivácia a regulácia v osobnosti žiaka. Universita P.J. Šafárika, Prešov 1994.
Lokša, J., Lokšová, I.: Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole. Portál, Praha 1999.
Mansfeldová, M.: Motivace k učení se cizím jazykům u pubescentů a adolescentů. Diplomová práce. FF MU, Brno 1997.

AUTOR – KONTAKT:

PhDr. Zdenka Stránská
Psychologický ústav
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita v Brně
Arne Nováka 1
Brno

Tel.: (05) 411 214 22
E-mail: stranska@phil.muni.cz

Příloha č. 1

ANKETA

Milý studente, milá studentko,
prosím tě o vyplnění této ankety. Otázky ankety si pozorně přečti a promysli. Odpovídej, prosím, upřímně. Pokud by odpovědi neodpovídaly skutečnosti, tento průzkum by ztratil smysl. Odpověď, pro kterou se rozhodneš, zakroužkuj nebo doplň. Děkuji ti za tvou pomoc.

Škola: Věk: Pohlaví:
muž – žena

Uveď, které jazyky se učíš. Na 1. místo napiš ten, který sám považuješ za nejdůležitější, na poslední místo nejméně důležitý. Do závorky uveď známku, kterou jsi z tohoto předmětu dostal na vysvědčení.

1. .....( )
2. .....( )
3. .....( )
4. .....( )

U následujících tvrzení zakroužkuj vždy jednu z odpovědí:
A – zcela souhlasím
B – částečně souhlasím
C – částečně nesouhlasím
D – zcela nesouhlasím

Chci dobře ovládat cizí jazyk.	A B C D
Učím se cizí jazyk proto, ...	
1. aby se mnou byli učitelé spokojeni.	A B C D
2. abych mohl cestovat.	A B C D
3. abych se dozvěděl něco nového.	A B C D
4. abych byl úspěšný v životě.	A B C D
5. abych vynikl mezi spolužáky.	A B C D
6. abych rozvíjel své schopnosti.	A B C D
7. aby měli rodiče radost.	A B C D
8. abych získal dobré uplatnění v budoucnu.	A B C D
9. že se zajímám o cizí kultury.	A B C D
10. abych mohl pomáhat spolužákům.	A B C D
11. abych se mohl sám na sebe spolehnout.	A B C D
12. abych se domluvil s cizinci.	A B C D
13. abych získal uznání spolužáků.	A B C D
14. že mi nic jiného nezbývá.	A B C D